

УДК 330.3

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/189-37>

Радєв Д.В.

здобувач наукового ступеня доктора філософії з економіки,
Класичний приватний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7523-5013>Radiev Dmytro
Classic Private University

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Удосконалено наукові положення стосовно пізнання природи цифрової економіки та логіки розкриття її сутності через використання методів інституціонального аналізу та здійснено обґрунтування зв'язку між розвитком інститутів і цифровими технологіями. Визначено, що цифрова економіка представляє собою інституціональну систему, що складається з цифрової продукції і цифрової інфраструктури, базується на цифрових технологіях, формується і розвивається на підставі правил і норм (інститутів), що характерні для сучасного інформаційного суспільства. Доведено, що напрями інституціонального будівництва системи визначаються стратегічними цілями розвитку конкретного суспільства, а розвиненість інституціональної системи впливає на ефективність функціонування економіки. Визначено паралельні шляхи формування інституціональної системи з метою відповідності сучасному рівню технологій відбувається: реформи органів влади та традиції і звичаї (рутини). Доведено, що протиріччя, які виникають у період різкого зламу традиційних інститутів можуть бути вирішеними тільки через створення ефективної інституціональної системи трансформаційного суспільства. Розвинено теоретичні підходи до цифрової економіки шляхом уточнення інституціональних основ цифрової економіки, що забезпечують формування цивілізованих соціальних відносин у суспільстві, дають імпульс економічного зростання і підвищення добробуту населення. Трансформація інституціональної системи на визначених принципах зможе забезпечувати соціально-економічний розвиток суспільства. Визначено, що інституціоналізація цифрової економіки означає трансформацію намірів суспільства та господарських (імпліцитних) суб'єктів створити сприятливе середовище (благо) для обміну у вигляді норм права за допомогою економіко-правової регулювальної діяльності реальних суб'єктів влади.

Ключові слова: інститут, інституціоналізація, інституціональний розвиток, цифрова економіка, цифровізація, цифрова трансформація.

INSTITUTIONAL FRAMEWORK FOR THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY

The article enhances the scientific provisions on understanding the nature of the digital economy and the logic of disclosing its essence through the use of institutional analysis methods and substantiates the relationship between the development of institutions and digital technologies. It is determined that the digital economy is an institutional system consisting of digital products and digital infrastructure, based on digital technologies, formed and developed on the basis of rules and norms (institutions) characteristic of the modern information society. The publication proves that the directions of institutional construction of the system are determined by the strategic goals of development of a particular society, and the development of the institutional system affects the efficiency of the economy. The research identifies parallel ways of forming an institutional system in order to meet the current level of technology: reforms of government bodies and traditions and customs (routines). The paper proves that the contradictions that arise in the period of a sharp breakdown of traditional institutions can be resolved only through the creation of an effective institutional system of a transformational society. Theoretical approaches to the digital economy are developed by clarifying the institutional foundations of the digital economy, which ensure the formation of civilised social relations in society, give an impetus to economic growth and improve the welfare of the population. The transformation of the institutional system on the basis of certain principles will be able to ensure the socio-economic development of society. The institutional foundations (principles) of the digital economy include the following: economic freedom of economic activity and consumer choice; assurance of inalienable rights and freedoms of the individual; creation of incentives for increasing the efficiency of social production through digitalisation; effective control over the observance of existing and new formal rules governing the relationship between the individual and society with the application of sanctions provided for by law to all violators; knowledge orientation; digital representation of objects; provision of an increase in the living standards of all social groups; virtualisation of production; access to digital information and communication; development of digital infrastructure (financial, educational, medical, governmental, logistics, etc.); improvement of digital products and diversification of their types; digital security; enhancement of competition and control of monopolies. The study determines that institutionalisation of the digital economy means transformation of the intentions of society and economic (implicit) entities to create a favourable environment (benefit) for exchange in the form of legal norms through economic and legal regulatory activities of real subjects of power.

Keywords: institution, institutionalisation, institutional development, digital economy, digitalisation, digital transformation.

JEL Classification: B52, D8, L86, O43

Постановка проблеми. Цифровізація являє собою сучасний загальносвітовий тренд розвитку економіки й суспільства, який заснований на використанні інформаційно-комп'ютерних і цифрових технологій, а

також приводить до підвищення ефективності економіки та якості життя. Розвинені країни, завершивши індустріалізацію, успішно цифровізують економіки, прискореними темпами розвиваючи інноваційні

технології з домінуванням штучного інтелекту, автоматизацією та цифровими платформами.

Цифрові трансформації вже сьогодні стають та в майбутньому повинні набути статусу пріоритету економічного розвитку України. У впровадженні цифрової економіки зацікавлена держава. Державні стимули мотивують економічних агентів «модернізувати, оптимізувати, масштабувати, прискорювати та розвивати власний бізнес і життєдіяльність» у цифровій сфері. Процес трансформації управління розвитком національної економіки на основі цифровізації забезпечує переведення всіх елементів соціально-економічної і політико-правової системи у цифровий простір і на цифрову взаємодію з максимальним впровадженням інформаційно-комп'ютерних і цифрових технологій та результатів їх застосування.

У переході до цифрового суспільства і побудові цифрової економіки в Україні є певні успіхи, але на цьому шляху існують певні інституціональні перешкоди, насамперед невідповідність національних інститутів вимогам розвитку цифрової економіки. Для подолання цих перешкод та покращення соціально-економічного стану країни значної актуальності набуває забезпечення наукового підґрунтя активізації процесів цифровізації економіки України. Світова цифрова мережева економіка являє собою не просто нові форми, методи й технології ведення бізнесу. Вона створює принципове нове міжнародне інституціональне середовище. Одним із провідних завдань реформування економіки України є створення інституціональних передумов для забезпечення цифровізації економіки та суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому просторі присутня значна кількість наукових публікацій з питань розвитку цифрової економіки країн світу. Цифровізація економічного простору, яка концептуально представлена у 60-х роках ХХ ст. у роботах Д. Белла [1], досить гостро постає серед сучасних ключових пріоритетів стратегічного економічного розвитку країн. «Концепція постіндустріального типу розвитку суспільства», заснована Д. Беллом, стала панівною нині парадигмою розвитку та дала початок концепціям «інформаційного суспільства» Д. Белл [2], А. Тоффлер [3], «мережевої економіки» (М. Кастельс [4]); «економіки спільного користування (on-demand economy)» (Р. Ботсман, Р. Роджерс [5], А. Сундарараджан [6]); «економіки на вимогу (on-demand economy)» (Р. Ботсман [7], Дж. Ріфкін [8]), «цифрової економіки» (Е. Бріньюльфссон та Е. Макафі [9], Ш. Зубофф [10], М. Кастельс [11], К. Крістенсен [12], Н. Негропонт [13], Д. Тапскотт [14]).

Українські вчені-економісти теж активно долучаються до розширення та поглиблення теоретико-методологічного апарату системних досліджень цифрової економіки. Можна відзначити таких провідних вітчизняних дослідників як Н. Краус, О. Голобородько, К. Краус [15], Г. Назарова, В. Руденко [16], М. Новицька [17], Г. Поченчук [18], А. Пустоваров [19] та інші. Але, разом з тим, значна кількість проблем щодо концептуальної візії розвитку цифрової економіки залишаються недостатньо розкритими.

Мета статті полягає у розширенні науково-методичних підходів до пізнання природи цифрової економіки та логіки розкриття її сутності через використання інструментів інституціонального аналізу. Статтю

присвячено дослідженню такого явища як «цифрова економіка» з метою вироблення теоретичного інституціонального підґрунтя для управління процесами цифрової трансформації в економіці та суспільстві.

Виклад основних результатів дослідження. Сьогодні термін «цифровізація» використовується для опису змін, які виходять за рамки простої заміни аналогових або фізичних ресурсів цифровими. Цифрова трансформація забезпечує докорінні й усеосяжні зміни у виробничих і управлінських процесах, пов'язані з тотальною заміною аналогових систем цифровими, а також широким застосуванням цифрових технологій, які охоплюють не лише виробничу і управлінську діяльність, що призводять до змін в організаційній структурі і бізнес-моделях компаній [17, с. 185–187].

Найбільшого успіху у створенні інституціональних передумов цифровізації економіки і суспільства досягає Європейська комісія, що відслідковує прогрес держав-членів у сфері цифрових технологій. Починаючи з 2014 року, Європейська комісія щорічно звітує через публікацію Індексу цифрової економіки та суспільства (далі – DESI). Рішенням Європейської комісії «Шлях до цифрового десятиліття» (Digital Decade) у термін до 2030 року встановлюються цілі цифровізації суспільства на рівні ЄС, що мають забезпечити всеосяжну і стійку цифрову трансформацію економіки країн-учасниць спільноти. 11 індикаторів DESI 2022 вимірюють цілі Digital Decade. Оцінки DESI та рейтинги попередніх років перераховуються для усіх країн, щоб відобразити зміни у базових даних і виборі показників [20].

Цифрова економіка характеризується певними рисами:

1. Вся інформація, якою наповнені канали комунікацій бізнесу змінюються шляхом її переходу з аналогових фізичних і статистичних в цифровий контент: сайти, лендинги, соцмережі тощо. Контент стає мобільним і персональним.

2. Відбувається перехід до технологій комунікації, що стають лише засобом спілкування.

3. Здійснюється становлення мережевої структури комунікації.

Д. Тапскотт навів перелік найважливіших ознак електронно-цифрового суспільства: орієнтація на знання, цифрова форма представлення об'єктів, віртуалізація виробництва, інноваційна природа технологічних процесів, інтеграція і конвергенція систем усіх рівнів, усунення посередництва, трансформація відносин (спрощення ланцюжка) «виробник-споживач», динамізм, глобалізація комунікацій [14].

Визначальним чинником постіндустріального суспільства на новому етапі розвитку економіки визнаються знання та інформація, тому закономірною є поява в економічній науці нового напрямку – економіки знань. Узагальнення суттєвої трансформації економіки під впливом інформаційних технологій відбулося з появою концепції економіки знань, яка в подальшому знайшла своє продовження в концепції інформаційної економіки. В рамках цієї концепції найменшою господарською одиницею визнають домогосподарство, а не окремого індивіда. Тому не випадково вона дала імпульс розвитку теорії економіки сім'ї: домашнє господарство та споживча діяльність стали виділятися у особливий вид виробництва. Згідно досліджень, лише близько 30% часу найманих працівників припадає на традицій-

ний робочий час, решта ж 70% – розходяться у сфері дозвілля та споживання. Обидві концепції постулюють визначальну роль інформації і знань в трансформації господарських процесів, що обумовлюють перехід від індустріальної епохи виготовлення товарів до економіки, заснованої на виробництві послуг.

З кінця 1990-х років до початку 21-го сторіччя для характеристики трансформацій економіки під впливом інформаційних процесів стали використовуватися термін «Інтернет-економіка», а також, як синонім, «економіка доткомів» (від англ. dot-com – домен верхнього рівня *.com, в якому зареєстрована більша частина сайтів західних компаній). Її визначали, як господарську, соціальну і культурну діяльність, що підтримується Інтернетом, і суміжні інформаційно-комунікаційні технології. Основною рисою Інтернет-економіки є мережеве посередництво, що принципово змінює ринкові відносини клієнтів і підприємців за допомогою розширення і поглиблення комунікацій, зміною сегментації ринку і нових методів ціноутворення. З появою мобільних пристроїв і додатків теорія збагатилася концепціями мобільної економіки та економіки додатків.

Під впливом лавиноподібного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і Інтернету особливої популярності набула концепція нової економіки. Головна її суть полягає в постулаті переходу від промислового виробництва до економіки, що базується на послугах. Концепція нової економіки, з одного боку, базується на інвестиціях у нові технології і створенні нових бізнес-моделей та зосередженість на виробництві нематеріальних благ, з іншого боку, вона проникає в традиційну економіку майже на усіх рівнях завдяки комунікації між об'єктами: серверами, маршрутизаторами та іншими пристроями, що підключені до Інтернету.

Цифрові технології виступають ключовим чинником сучасного економічного розвитку та зумовлюють становлення цифрової економіки, що передбачає цифрову трансформацію всіх сфер життєдіяльності, надаючи їм значний економічний та соціальний ефекти, а також відкриваючи нові потужні можливості для держави, суспільства та громадян [18, с. 11].

Світовий банк визначає цифрову економіку як систему економічних, соціальних та культурних відносин, заснованих на використанні цифрових інформаційно-комунікаційних технологій. Очевидно, що будь-які зміни інститутів викликають зміни в технологіях, і навпаки, прогрес технологій викликає потребу змін в інститутах. Цифрова економіка – це тип економіки, де базовими інститутами господарства є цифрові дані (числа, тексти тощо), що сприяють побудові цифрового суспільства. Цифровізація економіки розглядається як процес формування базових інститутів цифрової економіки шляхом розвитку Інтернету, мобільних комунікацій і додатків, сервіс-платформ, що впливають на усі сфери господарчої діяльності.

З цифрової (інформаційної) точки зору, інститути вирощують або формують (програмують) правила гри і норми поведінки, а також накладають обмеження на господарюючих суб'єктів, забезпечують правовий статус (формалізація інститутів) і контролюють їх дотримання у законодавчому і етичному контексті усіма акторами. Інститути – це не просто правила (норми) поведінки індивідів або суб'єктів господарювання,

що регламентують їх взаємодію. Вони визначають мотивацію поведінки людей у всіх сферах функціонування суспільства, яка є похідною від системи цінностей, що склалася.

Д. Норт визначив сутність інститутів як «правил гри», що певним чином організують взаємодію між людьми, які виступають акторами у цьому процесі [21]. Тоді, як інституція це – установа, організація, структура або каркас (скелет, апаратне забезпечення) функціонування інститутів [22]. З позиції засновників неінституціональної теорії інститути, це – обмеження, що накладаються на акторів в результаті їх добровільного вибору форми поведінки з дотримання (або недотримання) встановлених правил.

Це стосується не тільки формальних інститутів (зобов'язання, правосуддя, права власності, метод голосування, правила дорожнього руху, обмеження термінів, угоди про намір), що підпадають під правове регулювання, але і неформальних правил, традицій, звичаїв (розважливості, благодійності, доброта, моральні зобов'язання, етикет, ввічливість, пристойність, смаки у споживанні). Але форма діяльності інститутів у цій сфері має інший характер. Форма впливу на дотримання неформальних правил має соціальний характер і здійснюється шляхом сприйняття або осуду суспільством.

З погляду економічного аналізу, будь-яке правило, незалежно від його характеру, при здійсненні економічної дії виступає в ролі деякого обмежувача вибору. Обмежувальний характер будь-якої норми або правила дуже важливий для розуміння форм економічної поведінки. Якщо дія агента здатна принести йому значну вигоду, але заборонена якимсь правилом, у нього цілком може виникнути стимул до порушення цього правила.

Формальні і неформальні канони (правила, розпорядження) часто важко розрізнити. Насамперед, формальність можна розташувати між санкціонованими державою (формальними) законами і спонтанно виробленими (неформальними) звичаями. Спонтанний порядок є результатом багатьох економічних обмінів, обмежених розвиненими загальними правилами поведінки на відміну від вироблених державою правил. Це означає, що заборона крадіжки, проблема безбілетника та порушення контрактів формальні настільки, наскільки це робить держава як інструмент примусу. Можливо, що громадські об'єднання не мають формальних канонів проти крадіжки та вбивств, тому заборона подібних дій потрапляє до категорії таких самих спонтанно породжуваних звичаїв.

Неформальні правила обов'язкові лише у моральному сенсі або контексті пристойності та гарного смаку. Хоча більшість формальних правил відображають також неформальні обмеження, але не всі стають формальними. Це означає, що формальні правила ширші за звичні позиції та громадську думку. Однак формальні правила можуть опинитися зовні того, що є неформальним, і успішно спрямувати суспільство до нового укладу.

На важливість інститутів в трансформації економіки свого часу звернув увагу основоположник неінституціоналізму Д. Норт. Він зазначив, що інститути відіграють значну роль у формуванні сучасної економіки і є рушійною силою її зростання. Виходячи з поглядів науковця про те, що становлення й розвиток

нових інститутів пов'язано з можливістю за їхній рахунок мінімізувати трансакційні витрати й максимізувати прибутки, а також з того, що «інституціональна основа дозволяє захопити потенціал та економічні переваги сучасних технологій» [21], можна стверджувати про надзвичайну важливість і актуальність інституціональних основ становлення і розвитку цифрової економіки, що впливають із ефектів взаємодії інститутів та технологій.

Забезпечення процесу цифрової трансформації управління національною економікою є результатом функціонування сукупності нормативно-правових, економічних і соціальних інститутів з метою докорінної, революційної зміни бізнес-моделей суб'єктів господарювання, моделей публічного управління, систем загальнонаціональних, корпоративних та особистісних цінностей на основі ефективного використання цифрових технологій [19, с. 157].

Інституціональна трансформація економіки як історичний процес перетворень реалізуються в єдності зміни складових: 1) економічної системи (структур, форм і способів економічної діяльності та її цільової спрямованості), 2) мотивів, факторів прийняття рішень, поведінки економічних суб'єктів, 3) безпосередньо інститутів та механізмів їх усталення й підтримки [18, с. 11–12].

З позицій інституціонального виміру, цифрова економіка – це інституціональна система розробки, виробництва та реалізації товарів та послуг, що базується на цифрових технологіях. Цифрова економіка формується і розвивається на підставі тих правил і норм (інститутів), що характерні для сучасного інформаційного суспільства. Цей процес можна представити як етап формування інституціонального середовища, що забезпечує розвиток цифрової економіки. Він базується на передових інформаційних та комунікаційних рішеннях, таких як автоматизація та роботизація виробництва, нових джерел даних, завдяки Інтернету, розвитку кіберсистем.

Інституціональне будівництво – це складний і тривалий процес. Його мета визначається стратегічними цілями розвитку конкретного суспільства. Численні міжнародні дослідження ролі інститутів в розвитку економіки підтверджують, що в тих країнах, де інституціональна система краще розвинута, темпи зростання ВВП та інші показники мають більш вагомий досягнення.

Формування інституціональної системи, що відповідає сучасному рівню технологій відбувається двома паралельними шляхами. З одного боку, органи влади проводять реформи, в основі яких лежать розробка та впровадження нових формальних правил, що забезпечують розвиток технологій. З іншого, традиції і звичаї (рутини) служать інституціональною основою консервації традиційних відносин, що базуються на застарілому системі технологій системі цінностей і мотивації діяльності індивідів. У період різкої ломки існуючих формальних правил і норм і створення нових утворюються «ножиці» невідповідності між існуючими традиціями і новими формальними інститутами. У зв'язку з цим виникає проблема подолання існуючого протиріччя, що може бути вирішено тільки через створення ефективної інституціональної системи трансформаційного суспільства.

Інституціональна система повинна базуватися на певних принципах, що забезпечують формування цивілізованих соціальних відносин в суспільстві, дає імпульс економічного зростання і підвищення добробуту населення.

До інституціональних основ (принципів) цифрової економіки відносяться:

- економічна свобода господарської діяльності та споживчого вибору;
- забезпечення невід'ємних прав і свобод особистості;
- створення стимулів для зростання ефективності суспільного виробництва на основі цифровізації;
- наявність ефективного контролю за дотриманням діючих і нових формальних правил, що регламентують взаємини особистості і суспільства з застосуванням санкцій, передбачених законом, до усіх порушників;
- орієнтація на знання;
- цифрова форма представлення об'єктів;
- забезпечення зростання життєвого рівня усіх соціальних груп населення;
- віртуалізація виробництва;
- доступність цифрової інформації і комунікації;
- розвиток цифрової інфраструктури (фінансової, освітньої, медичної, урядової, логістичної тощо);
- розвиток цифрової продукції і диверсифікація її видів;
- цифрова безпека;

розвиток конкуренції і контролювання монополій.

Якщо трансформаційні процеси будуть відбуватися на таких принципах, то створена інституціональна система зможе забезпечувати соціально-економічний розвиток суспільства.

Висновки. Удосконалено наукові положення стосовно пізнання природи цифрової економіки та логіки розкриття її сутності через використання методів інституціонального аналізу та обґрунтування зв'язку між розвитком інститутів і цифровими технологіями. Цифрова економіка представляє собою інституціональну систему, що складається з цифрової продукції і цифрової інфраструктури, базується на цифрових технологіях, формується і розвивається на підставі правил і норм (інститутів), що характерні для сучасного інформаційного суспільства.

Напрями інституціонального будівництва системи визначаються стратегічними цілями розвитку конкретного суспільства. Формування інституціональної системи з метою відповідності сучасному рівню технологій відбувається двома паралельними шляхами: з одного боку, реформи органів влади забезпечують впровадження нових формальних правил, що сприяють розвитку технологій; з іншого, традиції і звичаї (рутини) служать інституціональною основою консервації традиційних відносин, що базуються на застарілій системі технологій, системі цінностей і мотивації діяльності індивідів. У період різкої трансформації інститутів виникають протиріччя, що можуть бути вирішеними тільки через створення ефективної інституціональної системи трансформаційного суспільства.

Інституціональна система повинна базуватися на певних принципах, що забезпечують формування цивілізованих соціальних відносин в суспільстві, дає імпульс економічного зростання і підвищення добробуту населення. Трансформація інституціональної

системи на запропонованих принципах зможе забезпечувати соціально-економічний розвиток суспільства.

Процес перетворення соціальних намірів на норму шляхом їх упровадження за допомогою інститутів влади й на основі засобів правового, економічного, політичного регулювання – це інституціоналіза-

ція. Інституціоналізація цифрової економіки означає трансформацію намірів суспільства та господарських (імплицитних) суб'єктів створити сприятливе середовище (благо) для обміну у вигляді норм права за допомогою економіко-правової регульовальної діяльності реальних суб'єктів влади.

Список використаних джерел:

1. Bell D. Notes on the Post-Industrial Society. *The Public Interest*. 1967. № 7. P. 102–118.
2. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting. Basic Books, 1973. 507 p.
3. Toffler Al. The Third Wave. William Morrow, 1980. 544 c.
4. Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture: The Rise of the Network Society. Malden (Ma.) Oxford: Blackwell Publ, 1996.
5. Botsman R., Rogers R. What's Mine Is Yours: The Rise of Collaborative Consumption. HarperCollins Publishers, 2010. 304 p.
6. Sundararajan A. The Sharing Economy: The End of Employment and the Rise of Crowd-Based Capitalism. The MIT Press, 2016. 256 p.
7. Botsman R. Who Can You Trust? How Technology Brought Us Together and Why It Might Drive Us Apart. Penguin Life, 2017. 336 c.
8. Rifkin J. The Zero Marginal Cost Society: The Internet of Things, the Collaborative Commons, and the Eclipse of Capitalism. Palgrave Macmillan, 2014. 368 p.
9. Brynjolfsson E., McAfee A. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. W. W. Norton & Company, 2014. 304 c.
10. Zuboff S. The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power. Public Affairs / Profile Books, 2019. 704 p.
11. Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture: End of Millennium. Malden (Ma.) Oxford: Blackwell Publ, 1998. 418 c.
12. Christensen C.M. The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail. Harvard Business Review Press, 1997. 256 c.
13. Negroponte N. Being Digital. New York: Knopf. Paperback edition, 1995. 256 p.
14. Tapscott D., Williams A.D. Wikinomics: How Mass Collaboration Changes Everything, 2006. 324 p.
15. Краус Н.М., Голобородько О.П., Краус К.М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. *Ефективна економіка*. 2018. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf
16. Назарова Г.В., Руденко В.О. Цифрова економіка: етимологія та інституційна структура. *Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики*. С. 406–410. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/27044/1/Руденко%20В.О.%20Тези%20ХНЕУ.pdf>
17. Новицька М.В. Порівняльний аналіз визначень терміну «цифрова економіка». *Економіка і організація управління*. 2022. № 2 (46). С. 183–189.
18. Поченчук Г.М. Інституціональна трансформація національної економіки: вплив фінансової системи: автореф. дис... д-ра економ. наук: 08.00.01. ДННУ «Академія фінансового управління. Київ, 2019. 40 с.
19. Пустоваров А.І. Механізм цифрової трансформації управління розвитком національної економіки: дис... к-та економ. наук: 08.00.03. Класичний приватний університет. Запоріжжя. 2021. 214 с.
20. Digital Economy and Society Index (DESI) 2022 / An official website of the European Union. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/digital-economy-and-society-index-desi-2022> (дата звернення: 20.05.2023)
21. North D.C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press, June 2012. 152 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>.
22. Ткач А. Інституціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 304 с.

References:

1. Bell D. (1967) Notes on the Post-Industrial Society. *The Public Interest*, no. 7, pp. 102–118.
2. Bell D. (1973) The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting. Basic Books, 507 p.
3. Toffler Al. (1980) The Third Wave. William Morrow, 544 c.
4. Castells M. (1996) The Information Age: Economy, Society and Culture: The Rise of the Network Society. Malden (Ma.) Oxford: Blackwell Publ.
5. Botsman R., Rogers R. (2010) What's Mine Is Yours: The Rise of Collaborative Consumption. HarperCollins Publishers, 304 p.
6. Sundararajan A. (2016) The Sharing Economy: The End of Employment and the Rise of Crowd-Based Capitalism. The MIT Press, 256 p.
7. Botsman R. (2017) Who Can You Trust? How Technology Brought Us Together and Why It Might Drive Us Apart. Penguin Life, 336 p.
8. Rifkin J. (2014) The Zero Marginal Cost Society: The Internet of Things, the Collaborative Commons, and the Eclipse of Capitalism. Palgrave Macmillan, 368 p.
9. Brynjolfsson E., McAfee A. (2014) The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. W. W. Norton & Company, 304 p.
10. Zuboff S. (2019) The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power. Public Affairs / Profile Books, 704 p.
11. Castells M. (1998) The Information Age: Economy, Society and Culture: End of Millennium. Malden (Ma.) Oxford: Blackwell Publ, 418 p.

12. Christensen C. M. (1997) *The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail*. Harvard Business Review Press, 256 p.
13. Negroponte N. (1995) *Being Digital*. New York: Knopf. Paperback edition, 256 p.
14. Tapscott D., Williams A.D. (2006) *Wikinomics: How Mass Collaboration Changes Everything*, 324 p.
15. Kraus N. M., Holoborodko O. P., Kraus K. M. (2018) Tsyfrova ekonomika: trendy ta perspektyvy avanharnoho kharakteru rozvytku [Digital economy: trends and perspectives of avant-garde nature of development]. *Efektivna ekonomika*, no. 1. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf (in Ukrainian)
16. Nazarova H. V., Rudenko V. O. Tsyfrova ekonomika: etymolohiia ta instytutsiina struktura [Digital economy: etymology and institutional structure]. *Konkurentospromozhnist ta innovatsii: problemy nauky ta praktyky*, pp. 406–410. Available at: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/27044/1/Руденко%20В.О.%20Тези%20ХНЕУ.pdf> (in Ukrainian)
17. Novytska M. V. (2022) Porivnialnyi analiz vyznachen terminu «tsyfrova ekonomika» [Comparative analysis of definitions of the term "digital economy"]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, no. 2 (46), pp. 183–189. (in Ukrainian)
18. Pochenchuk H. M. (2019) Instytutsionalna transformatsiia natsionalnoi ekonomiky: vplyv finansovoi systemy [Institutional transformation of the national economy: the influence of the financial system]: avtoref. dys... d-ra ekonom. nauk: 08.00.01. DNU «Akademiia finansovoho upravlinnia. Kyiv, 40 p. (in Ukrainian)
19. Pustovarov A. I. (2021) Mekhanizm tsyfrovoi transformatsii upravlinnia rozvytkom natsionalnoi ekonomiky [The mechanism of digital transformation of the management of the development of the national economy]: dys... k-ta ekonom. nauk: 08.00.03. Kласychnyi pryvatnyi universytet. Zaporizhzhia, 214 p. (in Ukrainian)
20. Digital Economy and Society Index (DESI) 2022 / An official website of the European Union. Available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/digital-economy-and-society-index-desi-2022> (accessed May 20, 2023).
21. North D. C. (2012) *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press, June. 152 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>.
22. Tkach A. (2007) *Instytutsionalna ekonomika. Nova instytutsionalna ekonomichna teoriia* [Institutional economics. New institutional economic theory]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury, 304 p. (in Ukrainian)